کێشەی کورد

نووسینی :

دەبلیو .جی ئەلفینستۆن

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە:

دکتۆر یاسین سەردەشتی

کێشەی کورد

نووسینی: دەبلیو. جی. ئەلفینستۆن

سەبارەت بە ژمارەیەک لەو گرفتانەی پاش جەنگ کە نزیکەی پێویستیان بە چارەسەریی دەستبەجێیە، گەر سەرلەنوێ ئاشتیی جیهانیی نەکەوێتەوە بەر مەترسیی، پێناچێت بەیاننامە* نەتەوەیە یەکگرتووەکان بایەخێکی ئەوتۆ بە مەسەلەی کورد بدات. هەرچەندە، گەر بنەماکانی پەیمانی ئەتلانتیک جێبەجێبکرێت، ئەوا کوردان زیاتر لە هەر گەلێکی دیکە مافی ئەوەیان هەیە پشکیان لە چوار ئازادییەکەدا هەبێت.

لە کاتی ئێستادا بە مرۆ دەوترێت کوردێک کە لە تورکیا، وەک کورد دەژی، بە زمانی خۆی قسان دەکاتء پەیڕەویش لە دابی باپیرانی دەکات، هەرگیز بە تەواویی لە ترس بەدوور نییە. لە عێراق، لێکۆڵینەوەکانی ئەم دواییە پێشانیدەدەن کە هەتاکو چاکسازیی کارگێڕیی گرنگ لە ناوچە کوردییەکان ئەنجام نەدرێت، پێناچێت کوردان لەو ئازادییەی کە خوازیارین بەهرەمەند بن.

ئەو ئازادییەی کە کوردانی نەتەوەخواز زۆر پەرۆشین بریتییە لەوەی کە منداڵەکانیان بە زمانء دابء فەرهەنگی خۆیان پەروەردە بکەن. ئەمە لە تورکیا ناتوانرێت ئەنجام

بدرێت، لەعێراق ئاسانکاریی گونجاو بۆ ئەمە کەمە، لە ئێران هێشتا ئەمە ئەستەمترە. کوردە نەتەوەخوازەکان خەڵکانێکی نالۆجیکیی نین. ئەوان بە ئاسانیی خوازیارن وەک کورد بژین، بە زمانی کوردیی قسان بکەنء کتێبء رۆژنامەکان بەو زمانە بڵاو بکەنەوەء بیخوێننەوە، هەروەها نەکرێنە عەرەب یان فارس یان تورکء نەتوێنرێنەوە.

جووڵانەوەی نەتەوەیی کوردیی لە تورکیا وەک راپەڕینێکی سەرکردە دەرەبەگەکان دژی هەوڵەکانی سوڵتان مەحموود لەساڵی 1826 دەستیپێکرد کە دەیویست دەسەڵاتیان تێکبشکێنێتء فەرمانڕەوا هەرێمییەکان لەشوێنیان دابنێت، بەڵام پەرەسەندنی ئەم جووڵانەوەیە لەدوای شۆڕشی تورکە لاوەکانء دەرکەوتنی دەسەڵاتی مستەفا کەمال، بۆ ئەو سیاسەتی تواندنەوەیەی ئەوەی دواییان دەگەڕێتەوە.

ئەوە شتێکی سروشتییە کە ورووژانێکی بەرفراوانی وەک ئەوەکەی جەنگی دووەمی جیهانیی، وادەکات هانی نەتەوەخوازانی کوردی دابێت بیرلەوەبکەنەوە کە پێویستە سوود لە رەوشگەلە شڵەژاوەکە ببینرێت کە فشار بۆ داواکارییەکانیان بکەن، ئەوەی کە پێشتر لە بەندەکانی 62ء 63ی رێکەوتننامەی لەباربراوی سیڤەردا دانیپێدانرا بوو.[1] هێندێک سەبارەت بەوە مشتومڕیان کردووە کە ئەگەر بێتو

---

[1] رێکەوتننامەی ئاشتیی لەگەڵ تورکیا کە لە سیڤەر واژۆکرا لە 10ی ئوتی 1920دا، Cmd.964, H.M. Stationery Office Treaty Series No.11(1920)

بتوانرایە تورکیا دژی نەتـەوە یـەکگرتووەکان رابکێشـرایەتە نێو جەنگەوە، ئەوا سەرکەوتنی ئەوەکەی دواییان، کـە کـورد لــە رەشــترین رۆژەکــانی جەنگیشــدا بــڕوای پێــی هـــەبوو، دەگونجــا رێگـــەی بــۆ دامەزرانــدنی دەوڵــەتێکی کــوردیی خۆشبکردایە.[2] پێنەدەچـوو هـیچ شـتێک زیـاتر لـە گێڕانـەوەی راپــەڕینی کــوردان بــۆ پشــتگیریی بریتانیــا لــە خولیاکــانی کــــوردان، کاریگــــەریی هــــەبێت لــــەوەی کــــە تورکیــــا دژی هاوپەیمانەکان جەنگ رابگەیەنێت.

ئـەم مەترسـییە لەسـاڵی 1939دا چـاوەڕوان دەکـرا، کاتێـک (ژێنــڕالڕ ویگانــد) بــڕوای وابــوو کــە بــەڵێنی لــە رێبــەرانی نەتەوەیی کورد لە سوریا وەرگرتووە خۆیان لە هەر کارێـک بـەدوور بگـرن کـە ببێتـەهۆی تـوڕەکردن یـان دژایـەتییکردنی تورکــان. ئــەم بەڵێنــە وەفادارانــە پــارێزراء کــاتێکیش کــە بریتانیــاء هێزەکــانی فەرەنســای ئــازاد لــە ســاڵی 1941دا سوریایان داگیرکرد سەرلەنو* نوێکرایەوە. لەبەرامبەریشـدا هـیچ بـەڵێنێک داوانـەکراء هـیچ شـتێکیش نـەدرا، بـەڵام ئـەوە دوور نەبوو کـە پـاش ئـەوەی ئـەو رێبەرانـە بـۆ مـاوەی پێـنج سـالڕ شـوێنکەوتە بەرزەدەماغـەکانی خۆیـان لـە حاڵەتێکـدا

[2] لەرۆژی پاش کەوتنی تۆبروک لە 21ی ژونی 1942دا، میر جەلادەت بەدرخان سەردانی نووسەری کرد تاکو پەیامێکی متمانەئامێز سەبارەت بە سەرکەوتنی بەرتانیی رەوانە بکاتء هەروەها تاکو هەر چەشنە هاوکارییەکی نەتەوەی کورد پێشنیاز بکات کە بتوانێت پێشکەشی کێشەی هاوپەیمانانی بکات.

راگرتبوو کە ئارەزووی کاری وروژێنرانەی تێدا فرە بەهێز بوو، ئەم ڕێبەرانەی کە ئەمێستا پێدەچێت هیوایان بەوە بێت کە لەبەرامبەر ئەم خۆبەدوورگرتنەیاندا پاداشتێک بەدەستبێنن.

لە ڕۆژهەڵات ئەوە باوە کە داوای زیاتر لەوە بکرێت کە چاوەڕوانی چنگکەوتنی دەکرێت، هەربۆیە ڕێبەرانی کورد لەوەی کە داوای کوردستانی سەربەخۆ دەکەن دەگونجێت پەیڕەویی لەم دابە کۆنە بکەن. بەئامانجی ئەوەی کە خوێنەر بتوانێت سەبارەت بەم کێشە سەرنجڕاکێشء ئاڵۆزە دیدی تایبەت بەخۆی پێکبهێنێت، ئەم لاپەڕانەی خوارەوە نووسراون.

کوردستان، وڵاتی کوردان، دەگونجێت هاوشێوەی کەوانێک وەسفبکرێت کە لە لورستانەوە لە باشووری ڕۆژهەڵاتەوە درێژ دەبێتەوە بۆ مەلاتیا لە ڕۆژئاوا، درێژییەکەی نزیکەی 600 میلء دواپلەی پانی نزیکەی 200 میل دەبێت. ئەم ناوچەیە لەباکوورەوە بە هێڵێک سنووردارەدەکرێت کە نزیکەی بە ئێریڤان، ئەرزرۆم، ئەرزنجان، مەلاتیاء هەروەها مەرەشدا تێدەپەڕێت. لە باشوورء هەروەها لە ڕۆژئاواوە سنوورەکەی بەدرێژایی لێواری گردۆڵکە تورکییەکاندا بەئاراستەی دیجلە دەکێشرێتء لەوێشەوە بەرەو جەبەل حەمرینء بۆ خانەقینی دراوسێی. سنووری ڕۆژهەڵاتی دەکەوێتە ئێرانەوە لە ئێریڤانەوە بەئاراستەی باشووری ڕۆژهەڵاتدا دەگوزەرێتء ئۆرمیە (رەزائیە)، ساوج بولاق،

سەقز، سنەء کرماشان دەگرێتەخۆ. لـە باشـووری رۆژهـەڵاتی رێگـە سـەرەکییەکەوە لـە خانەقینـەوە بـۆ کرماشـان، لـەکء لوڕەکان دەژین، ئەوانەی هەندێک جار وەک کوردان ریزبەند دەکرێن.

تۆمـارە سـۆمەرییەکانی 2000 سـاڵ پـێش زایـن، هــەروەها تۆمـارە بەراییـەکانی ئاشـوورییەکان کـە هەزارسـاڵ دواتـر نووسراون، بەڵگەی بوونی گەلێک بـەناوی (کارداکـە، کـورتی یـان گـوتی) لـە دەوروبـەری دەریاچـەی وانـەوە بەدەسـتەوە دەدەن. ئەوانە لەلایەن هەندێک نووسەرانەوە وەک بـاپیرانی کوردانی هـاوچەرخ بانگەشەیان بۆ کراوە، بەڵام ئەوە وانییـە تـاوەکو سـەردەمی گریکـەکان کـە ناسـاندنێکی دیـارییکراو شتێکی گونجاوە. هیرۆدۆتس ئامـاژەی بـە دانیشـتووانی ئـەو ناوچـــەیە کـــردووە کــە ئێســـتا نـــاوی بۆتانـــە، هـــەروەها ئێگزەینـــەفون ئامـــاژەی بـــە کاردۆخییـــەکان کـــردووە، کـــە دەگونجێـت شـێوەیەکی بـەرایی نـاوە هـاوچـەرخەکە بێـت. سـترابۆش سـەبارەتی بـە وڵاتی کـاردۆخی دواوە لەکاتێکـدا بەیت کـاردو لـە سەرچاوە ئەرمەنییەکانـدا هـاتووە. شـێوەی هـاوچـەرخی نـاوی (کـورد) لەگــەڵ شـێوە کۆکەیـدا کــە (ئـەکراد)ە، یەکـەمجار لـە نووسـینە عەرەبییـەکانی سـەدەی نۆیەمی زاییندا هاتووە.

دۆڵەکانی کوردستان هەر لـە سـاتە بەراییـەکانی مێژووەوە پێگەی گەلێکی سەرسەختء خۆسەر بوو کە بەرگریی لـە هـەر داگیرکارییـەکی خاکەکـەی لەلایـەن دراوسێکانییەوە دەکـرد.

تۆمارە بەراییە ئاشوورییەکان لەم ناوچەیەدا بەڵگەی بوونی کافکاسییەکان پێشاندەدەن ، کە گروپێکن پێش ئێرانییەکان هەبوون، هەرچەندە، رەگەزە ئێرانییەکان لە دەوروبەری 700 پێش زاین خزاونەتەوە ناوچەکەوە. لەبەرئەوە کوردانی ئەورۆ نەوەی چەندین کۆنە خەڵکگەلێکن، بەشێوەیەکی سەرەکیی ئێرانییەکان. ئەوان بنەچەی کافکاسییەکان لە باکوورەوە دەگرنەخۆ هەروەها هەندێک بنەچەی سامییش لە باشوورەوە. هەرچەندە، ئەوانە لەرێگەی کارگەرییەکی تەواو کوردانەوە پێکەوە گرێدراون کە لەوانەیە لەو خێڵە رەسەنە چیاییانەوە سەرچاوەبگرێت کە هەر لە قۆناغە بەراییەکانەوە لەم هەرێمەدا نیشتەجێبووبن.

لە سەدەی حەوتەمی زاینییدا، ئیسلام گەیشتە کەناری چیاکانی کوردستانء پاش ئەوەی کوردان موسوڵمان بوون، رێبەری بنەماڵە کوردییەکان کەوتنە هەوڵی ئەوەی بنەچەی باپیرانی خۆیان بۆ پاڵەوانە بەراییەکانی عەرەب بگێڕنەوە، بەڵام لە راستییدا زۆربەی ئەم بانگەشانە چ بنەمایەکی نییە.

هەرگیز دەسەڵاتێکی کوردیی دەرنەکەوتووە کە تەواوی کوردستان بگرێتەخۆ، بەڵام چەند بنەماڵەیەکی فەرمانڕەوا حوکمی چەندین ناوچەی بەرچاویان کرد. یەک لەو بنەماڵە بەراییانە حەسنەوەیهییەکان بوون، ئەوەی کە لە نێوان ساڵانی 959 بۆ 979 ی زاینیی حوکمیان کردووە، لەپێشدا لە خوڕەمئابادء دواتریش لە سەرماج لە باشووری بێستووندا.

مەروانییەکانی ئورفەء دیاربەکر لەنێوان سالانی 940 بۆ 1096ی زاینیی لە رۆژئاوای کوردستان فەرمانڕەواییان کردووە، ئەوان تا پاش سەدەیەک نزیکەی بەتەواویی سەربەخۆ بوونء لەلایەن تورکە سەلجوقییەکانەوە تێکشکێنران. بەناوبانگترین بنەماڵەی کوردیی ئەوەی ئەیوبییەکانی تکریتء هەولێرە، ئەوەی سەلاحەددینیان هەیە، کە باشتر بە سەلاحەددینی خاچپەرستەکان ناسراوە،ء لە ساڵی 1137ی زاینیی لەدایکبووە، ئەوەی کە ئەندامێکی درەوشاوەی ئەو بنەماڵەیەیە.

لەماوەی سەدەی شازدەیەمء حەڤدەیەمدا، کوردستان ببووە مەیدانێکی جەنگی نێوان تورکەکانء بنەماڵەی سەفەوییەکان لە ئێران، لەئاکامدا، رۆژئاوای کوردستان بووە بەشێک لە ئیمپراتۆریی عوسمانیی، لەکاتێکدا رۆژهەلاتی کوردستان بووە بەشێک لە ئێران.

کورد لە تورکیا: ئەو سنوورەی کە لە رێکەوتنەکەی ساڵی 1639دا لەلایەن سوڵتان مورادی چوارەمء شا عەباسی دووەمی ئێران دانوسانی لەسەرکراوەء دانراوە تاکو ساڵی 1913 وەک سنووری نێوان ئەو دوو دەوڵەتە مایەوە. بانگەشەی ئەوە دەکرێت کە ئەو هاوکارییەی کوردان بۆ سوپای عوسمانیی دژی ئێرانییەکان کردیان جیاوکء پێگەیەکی ئۆتۆنۆمی لەچوارچێوەی ئیمپراتۆریی عوسمانیی بۆ فەراهەمکردن. لە تێکڕای رووداوەکاندا، مێژوو باس لەوە

دەکات کە تاکو ساڵی 1826 هیچ گرفتێکی جیددیی لەنێوان کوردانء حکومەتی تورکییدا نەبووە، کاتێک سیاسەتی مۆدێرنیزەی سوڵتان مەحموودی دووەم کەوتە ئەوەی دژایەتیی سەرکردە دەرەبەگەکان بکاتء بووەی هۆی جوولانەوە چەکدارییەکەی ساڵی 1830.

ئەم جوولانەوە چەکدارییە لەلایەن دوو بنەماڵەوە رێبەرایەتیی کرا. ئالای راپەڕین لە رۆژئاوا لەلایەن بەدرخانی بۆتانەوە هەڵکرا، لەکاتێکدا لە رۆژهەلات محەمەد پاشای رەواندز دەسەلاتی خۆی لە هەولێرء موسڵدا دامەزراند. حکومەتی تورکیی لەو کاتەدا لە سوریا سەرقاڵی بەرگرییکردن بوو لە داگیرکاریی سوپای میسرییەکان کە لەلایەن ئیبراهیم پاشاوە رابەرایەتیی دەکرا، هەروەها سەرکردە کوردەکان تاڕادەیەک تاکو ساڵی 1845 دەستکراوەبوون، ئەو کاتەی کە تێیدا بەدرخان دەوڵەتە کوردییەکەی دامەزراند کە لە دیاربەکرەوە بۆ سیڤریک، وێرانشار، سیرت، سلێمانیء ساوجبولاق درێژببووەوە. ئەو هاوپەیمانییەی پێکیهێنابوو نوروڵلا بەگی هەکارییء سەرکردە بایەخدارەکانی دیکەی لەخۆدەگرت. ئەو لەو ماوە کەمەی فەرمانڕەوایەتییەکەیدا دراوی تایبەت بەخۆی لێداء ناوی خۆی لە وتاری هەینیدا رادەگەیەنرا، دەگوترێت کە فەرمانڕەوایەتییەکەی دادپەروەرانەء ئاشتییخوازانە بووە.

لەساڵی 1847دا، تورکان بە خاترجەمانە لە مەترسیی میسرییەکان، بایاندایەوە رووەو بەدرخان بەگ. ئەو

تێکشکێنراو بۆ کرێت دوورخرایەوە، بەڵام پاشتر ڕێگەی پێدرا بگەڕێتەوە بۆ دیمەشق و لەوێ لەساڵی 1868دا کۆچی دوایی کرد. بەڵام ئەو ڕۆحی ڕاپەڕینەی کە ئەو وروژاندبووی مایەوەو ژیاو لەساڵانی 1850-1851و 1852-1853دا ڕاپەڕینی زیاتر ڕوویاندا.

پاش جەنگی کریمێن، دەروازەی باڵا هەڵوێستێکی نەرمڕەوانەی لەهەمبەر خێڵە کوردییەکان گرتەبەرو تاکو ساڵی 1880 هیچ گرفتێکی دیکەی جیدیی نەهاتەپێش، کاتێک شێخ عوبەیدوڵڵای نەقشبەندیی، ڕێبەری کوردان لە شەمدینان (نەهری) یەکێتییەکی کوردیی پێکهێنا، پەلاماری ئێرانیداو دەستی بەسەر ڕۆژئاواو باشووری دەریاچەی ورمێدا گرتو هەڕەشەی خستەسەر تەبرێز. کۆنسوڵی بریتانییو ڕووسیی لە تەبرێز قەناعەتیان پێکرد کە پاشەکشێ بکات، هەرچەندە، جووڵانەوەکەی ئەو هەرەسیهێنا، بەڵام ئەو بۆ مەککە دوورخرایەوەو لەوێ لەساڵی 1883دا مرد.

لەساڵی 1891دا، سوڵتان عەبدولحەمید بڕیاریدا بەر بە نفوزی ڕووسەکان بگرێت کە چەندین سەرۆکخێڵی کوردی دەستڕۆیشتووی بەلای خۆیدا ڕاکێشابوو، بەوەی چەند یەکەیەکی غەیرەنیزامیی لە سوارەی کوردیی پێکهێنا. ئەم یەکە (حەمیدییانە) شکستخواردوو بوو، بەڵام ئەم ئەزموونە بایەخی کەسایەتییەکی کوردانی دەرخست. ئەوەش ئیبراهیم پاشای وێرانشار بوو، ئەوەی کە بووە ڕابەری هاوپەیمانی میلی خێڵە کوردییەکان لە ساڵی 1863 دا، ئەوەی کە توانی

لەڕێگـــەی ڕکابەرییـــەکی ســـەرکەوتووەوە لەگـــەڵ خێڵـــی شەمەری عەرەبییدا، کـە لەسـەر ڕووبـاری زێڕگـان شـکاندنی، جێپێـی شـوێنکەوتووانی خـۆی پتـەوبکات. لـە سـاڵی 1891دا، ئیبراهیم پاشا کرا بە ڕابەری سوارەی حەمیدییـە لـە ناوچـەی وێرانشـار بە پلەی سەرهەنگ. ئەو لەگەڵ چوارسەد کـەس لـە شـــوێنکەوتووە چـــیاییەکانیدا بانگکرانـــە ئەســـتەمبوڵ بـــە شـــێوەیەکی زێـــدە بەرچـــاو میوانـــداریی کـــران، هـــەروەها ناونیشـانی پاشـای پێـدرا. ئـەو هـەر لـەم کاتـەوە بـوو بـە پشتگیرێکی وەفـاداری سـوڵتان عەبدولحەمیـد. کاتێـک تورکـە لاوەکـــان لەســـاڵی 1908دا دژی ســـوڵتان شۆڕشـــیان کـــرد، ئیـــبراهیم پاشـــا بـــەخۆیەوە 1500 ســـوارەی کـــوردەوە بـــەرەو دیمەشـق کشـاو گـرتیەوە حـوکمی شـارەکەی بـەناوی سـوڵتان عەبدولحەمیـــدەوە گرتەدەســـت. دواجـــار ئـــەو ناچـــارکرا پاشەکشـ* بکـات لـەکاتی گەڕانەوەیدا بـۆ ناوچـەکەی خـۆی لەلایـەن شـــەمەرەوە کـــوژرا، ئەوانـــەی کـــە تورکـــە لاوەکـــان داوایان لێکردبوون کـە ناچـاری بکـەن پاشەکشـەکەی خێراتـر بێت.

پـاش شکسـتی شـێخ عوبەیـدوڵلا بیرۆکـەی یەکێتییەکـە لـە کاریگەرییکردنـــە ســـەر ژمارەیـــەک لـــە لاوانی کـــورد بـــەردەوامبوو، بەشـــێوەیەکی ســـەرەکیی کـــوڕانی بنەماڵـــە خانەدانـەکان کـە لـە قوتابخانـەکانی ئەسـتەمبوڵ پـەروەردە ببوون. لەساڵی 1887دا، یەک لـە کـوڕانی بـەدرخان کـە نـاوی میدحـــەت بـــەگ بـــوو، دەســـتیکرد بـــە بڵاوکردنـــەوەی

ڕۆژنامەیــەکی کــوردیی لــە قــاهیرە بــەناوی (کوردســتان). بڵاوکراوەکە، کە بە توندیی هێرشیدەکردە سەر سیاسەتی تورکیی دژی کورد لەلایەن تورکانەوە بێزراو بوو، هــەروەها لــەژێر فشــاری ئەوانــدا یەکــەمجار بــۆ جینــەوا بــاری کــردء دواتریش ڕووی لە فۆلکستۆن کرد کە لەو* یەکەم چاپکردنی لەسـاڵی 1892دا بـوو. دەوترێـت ئـەم بڵاوکراوەیـە زۆریکـرد تــاکو بیرۆکــەی یــەکێتیی ســەربەخۆیی کــوردان بــەهێزبکات ء بــووە هــۆی ئــەوەی کۆمیتــەی کــوردیی لــە چــەندین وڵاتــانی ئــەورووپا، لــە ئەســتەمبوڵء هــەروەها لــە شــارە تورکییــەکانی دیکە پێکبهێنرێت.

لەســاڵی 1908دا، دوای ڕاگەیانــدنی دەســتووری تــورکیی لەلایــەن کۆمیتــەی ئیتحــادء تەرەقیــەوە، ئــەو دەســتەیە لــەو کەسـایەتییە کوردانــەی لــە دەرەوە کاریــان بــۆ ســەربەخۆیی کــوردان دەکــرد بــەڵێنی ئــەوەیان لــە تورکــە لاوەکانــەوە دەستدەکەوت کــە بــۆ ئەســتەمبوڵ بگەڕێنــەوە. لــەو* ئــەوان کۆمیتەیەکی نەتەوەییان پێکهێنا کە ئامـادەبوون لەبەرامبــەر گارێنتییەکی دیارییکراودا پشتگیریی ئیتحادء تــەرەقی بکــەن. ماوەیــەکی کــەم پــاش شۆڕشــەکە، کۆمیتــەی ئیتحــادء تــەرەقی بەڵێنەکەی خۆیان شکاندء هەوڵیانـدا جووڵانــەوە کوردییەکــە ســەرکوتبکەن. دوو ســەرکردەکە کــە ئــەمین عــالی بــەدرخانء شــەریف پاشــا بــوون، بــە مــەرگ ســزادران بــەڵام ڕایــانکردە دەرەوەی وڵات. لەسـاڵی 1912دا هــەوڵێک بــۆ ئاشــتەوایی درا بــەڵام شکســتیهێنا، هــەروەها لــەو ئاڵۆزییانــەی کــە بــەدوای

کوشتنی سولەیمان بەدرخاندا هات لەلایەن پۆلیسی تورکەوە لە بۆتان.

لەماوەی جەنگەکەی ساڵانی 1914-1918دا، زۆربەی ئەو کوردانەی لە سوپای تورکییدا خزمەتیان دەکرد، هەرچەندە ئەو جێگەی گومان بوو کە پشتگیریی ئەوان بۆ حکومەتی ناوەندیی زۆربەی جار لە ساردوسڕ زێدەتر بوو. پارتی نەتەوەیی کوردیی لەگەڵ ڕووسیادا دانوسانی کردء پێشنیازیی ئەوەیانکرد کە لەماوەی پێشڕەوییان بەئاراستەی بتلیسء ئەرزنجان لەساڵی 1916دا پشتگیریی ڕووسیا بکەن لەبەرامبەر یارمەتی ڕووسیا بۆ بەرەو بەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمیی کوردیی. ڕووخاندنی ڕووسیا لە ساڵی 1917دا ئەم پلانەی تێکدا، بەڵام کۆمیتە کوردییەکە، کە بەناوی کۆمیتەی ئازادیی ناسرابوو، هەر لە بوونء پەیوەندییکردنەوە بە هاوپەیمانەکانەوە بەردەوامبوو کاتێک لە ساڵی 1918چوونە نێو ئەستەمبوڵەوە. ئەم کۆمیتەیە شەریف پاشای دەستنیشانکرد تاکو لە کۆنگرەی ئاشتییدا نوێنەرایەتییان بکات، هەروەها بەهاوکاریی دەسەڵاتدارانی بریتانیی نێردەیەک ڕەوانەکرا کە لە جەلادەتء کامەران بەدرخانی کوڕانی ئەمین عالی بەدرخانء هەروەها ئەکرەم بەگی کوڕەزای جەمیل پاشای دیاربەکر پێکدەهات تاکو گەشتێک بەرەو پارێزگا کوردییەکان لە ڕۆژهەڵاتی ئەنادۆلڕ بکەن تاکو یەکەمین بەڵگەی هەستی کوردیی لەو* بەدەستبهێنن. نێردەکە لەلایەن مستەفا کەمالەوە لە نزیک

دیاربـەکرەوە وەسـتێنراء ناچـارکرا بگەڕێتـەوە پێشـئەوەی گەشتەکەی تەواو بکات.

ئەم چالاکییانە بووەهۆی ئـەوەی کـە بەنـدەکانی 62ء 63 لـە ڕێکەوتننامـــەی ســـیڤەردا شـــوێنبگرێت، ئـــەوەی وەک لای خوارەوە دەخوێنرێتەوە:

بەندی 62 :" کۆمسیۆنێک کە لـە ئەستەمبولڕ بارەگـا دەخـات کـە لــە ســ* ئەنـدام پێکـدێت کـە لەلایـەن حکومەتـەکانی بریتـانیی، فەرەنسـیی ء ئیتاڵییەکانـەوە دادەنـرێن ء پێویسـتە تـاوەکو شـەش مانگ لە ڕۆژی جێبـەجێکردنی ئـەم ڕێکەوتننامەیـەوە نەخشـەیەک بۆ دیارییکردنی هەرێمێکی ئۆتۆنۆمیی دابنێـت بـۆ ئـەو ناوچـانەی کوردیـان تێـدا زاڵــە ء دەکەونـە ڕۆژهــەڵاتی ڕووبـاری فــورات ء باشووری مەرزەکانی ئەرمینییا وەک لە دواتردا دیاریی دەکرێت ، هەروەها باکووری مەرزی تورکیا لەگەڵڕ سوریا ء میسۆپۆتامیا...

بەندی 63 : ئەگەر کوردەکـانی ئـەو هەرێمـەی بڕگـەی 62 ی ئـەم ڕێکەوتننامەیـە دەیانگرێتـەوە لــەماوەی یـەک سـاڵدا لــە ڕۆژی دەرچـوونی ڕیکەوتننامەکـەوە بتـوانن بەڵگـە پێشـانی ئەنجومـەنی کۆمـەڵانی گـەلان بـدەن کـە زۆرینـەی دانیشـتووانی ئـەم ناوچـەیە ئارەزووی سـەربەخۆیی لـە تورکیـا دەکـەن ، ئەگـەر ئەنجومـەنیش پێیوابــوو کــە ئــەم گەلــە شــایەنی ســەربەخۆیین ء راســپاردەی ئەوەبکەن سەربەخۆییان بدرێت* ، تورکیا دەبێت ئـەو راسـپاردەیە جێبەجێ بکات دەست لە هەموو ماف ء پایەیەکی هەڵبگرێت کـە لـە ناوچەکە هەیەتی...

ئەو هیوایانەی رێکەوتننامەی سیڤەر لەگەڵ خۆی هێنانی، بەهۆی رێکەوتننامەی لۆزانەوە پوچەڵکرایەوە، ئەوەی کە هیچ یەک لەو بەندانە تێدانەبوو کە ئاماژە بە ئۆتۆنۆمیی کوردیی دەدەن. بەگوێرەی کوردان، هەرچەندە مستەفا کەمال بۆ ماوەیەک هەستی بە هێزی تەواو نەدەکرد کە سەرەڕۆیی ورووژاندنء دوژمنایەتیی کوردان بکات، هەروەها وایکرد کوردان باوەڕ بەوە بکەن کە هەرکاتێک پێی خۆی بچەسپێنێت ئەوسا دان بە بانگەشەی کوردان بۆ ئۆتۆنۆمیی دەنێت. بەلاّم سیاسەتی راستیینە ئەسمیلاسیۆنەکەی وردە وردە روونبووەوە، هەروەها لەساڵی 1923دا، پاش دەرکردنی گریکەکان لە سیمیرنا، پێکدادان لەنێوان هێزە تورکییەکانء کوردانـدا روویدا، ئەوانەی کەوتنەئەوەی فشار بۆ داواکارییەکانیان بکەن.

لەساڵی 1925دا، شێخ سەعیدی پیران کە لەلایەن رەگەزە خێڵەکانی سوریاوە هاوکاریی دەکرا، رێبەرایەتیی راپەڕینێکی لە رۆژهەلاّتء باشووری تورکیا کرد. یەکە سەربازییە تورکییەکان بەدرێژایی رێگەی هێڵی ئاسنیی حەلەب–بەغداد خۆیانکوتایە ناوچەکەوەء راپەڕینەکەیان تێکشکاند، بەلاّم نەک رۆحی راپەڕینەکە. زۆر لە پەنابەرە کوردەکان لە تورکیاوە هەلاّتنە سوریاء خوێنء وزەیەکی نوێیان کرد بە بەری ئەو کۆمەڵە کوردە نەتەوەخوازانەی کە لەوکاتەدا لەو⁎ بوون.لەساڵی 1927دا، کۆبوونەوەیەک لە

بەیروت کرا کە تێیدا بڕیار لە پێکهێنانی ڕێکخراوێکی نوێ بەناوی کۆمەڵەی خۆیبوونەوە درا. خۆیبوون بووە وشەیەکی کوردیی بۆ سەربەخۆبوون. جەلادەت بەدرخان یەکەمین سەرۆکی ئەم کۆمەڵەیە بوو.

ئامانجی کۆمەڵە نوێیەکە باسی لەوە کردووە کە بەهاوکاریی نزیکی ئەرمەنییەکان کار بۆ سەربەخۆیی کوردیی دەکات، سیاسەتەکەیان ڕاستەوخۆ بەشێوەیەکی تایبەت ڕووی لە هاوکاریی کوردستانی تورکیی بوو، هەروەها خۆپاریزیی لە هەر چالاکییەک لەنێو کوردانی سووریاء عێراق کە ببێتە هۆی دژوارکردنی رەوشە سیاسییەکەی ئەوێ. ئەوان ئامانجیان ئەوەبوو لەگەڵ حکومەتی ئێرانیی ڕێکبکەون تاکو رەوشی کوردانی ئێران چاک بکەن. هەروەها ئەوان جەختیان لەسەر بایەخی دۆستایەتیی لەگەڵ گەلانی عەرەب کردەوە.

سیاسەتی ئەرمەنییەکان لەئاست تورکان بۆ چەندین ساڵ هاوشێوەی ئەوەی کوردان بوو هەروەها چەندین هەوڵ هەبوو کە هاوکاریی لەنێوان هەردوو رەگەزەکەدا ڕێکبخەن. دەوترێت هەوڵێکی لەم شێوەیە لە ساڵی 1912دا لە ئەستەمبوڵ کاری بۆکرا، بەڵام لەلایەن حکومەتی عوسمانییەوە پوچکرایەوە، هەروەها لەماوەی جەنگەکەدا، تورکان دەلاقەی نێوان ئەم دوو کۆمەڵگایەیان بەرفراوانترکرد بەوەی کوردانیان لە کۆمەڵکوژیی ئەرمەنییەکاندا بەکاردەهێنا. هەرچەندە لەساڵی 1918دا،

هەردوو کۆمەڵگاکە پەیوەندیی دۆستانەیان پێکهێنایەوەء شەریف پاشای نوێنەری کوردان کەوتەکار بۆ هاوکاریی نزیک لەگەلڕ بۆغۆس نۆبار پاشای رابەری ئەرمەنییەکان لە ڤێرسیلیا.

لەساڵی 1927دا، کە راپەڕین لە ناوچەی چیایی ئارارات لە تەقینەوەدا بوو، هەڵگیرساء بۆماوەی س* ساڵی دواتر بەردەوامبوو. لەساڵی 1930دا، تورکان دوو تیپی سەربازییان جێگیرکرد، تیپی 4ء تیپی 5، کە لەلایەن هێزی گونجاوی ئاسمانییەوە پشتگیریی کران بۆ تێکشکاندنی راپەڕینەکە. ئۆپەراسیۆنەکان لە مارتی 1930دا دەستیپێکرد، هەروەها کوردان لەسایەی رێبەرایەتیی ئیحسان نوری پاشا بەباشیی جەنگان. دواجار باڵادەستیی لەرووی ژمارەء چەکەوە خۆی سەپاندء لە ئۆکتۆبەری 1930دا ئیحسان نوری ناچارکرا هەڵبێتە تاران لە ئێرانء تائێستا هێشتا لەو* لە هەژارییەکی مەزندا دەژی. هەروەها راپەڕینەکە کۆتایی پێهات. تورکان نزیکەی 2000 پیاویان لەدەستدا.

لە یەنایەری 1937دا، یاسایەکی تورکیی نو* لەبواری سیاسەتیی ئەسمیلاسیۆندا بلاوکرایەوە، کە ورووژانێکی بەرچاوی لە دێرسیم هێنایەئارا، ئەو ناوچەیەی کە رێژەیەکی زۆر کوردی لێ بوو، ئەوانەی تا ئەو کاتە بەشداریی راپەڕینە جۆربەجۆرەکانیان دژی حکومەتی تورکیی نەکردبوو. هەستی گشتیی لە دێرسیم جۆشیدەدا، کۆبوونەوەیەک کرا، هەروەها نێردەیەک لە کوردان رەوانەی حاکمی سەربازیی

تورکیی کرا کە پەیامێکی نارەزایەتیی دژ بە جێبەجێکردنی یاسا نوێیەکە هەڵگرتبوو. گێڕانەوەی ئەم زنجیرە رووداوانە تەنیا لە سەرچاوە کوردییەکانەوە بەدەستهاتوون، بەگوێرەی ئەوانە ئەو پەیامبەرانەی کە نامە نارەزاییەکەیان هەڵگرتبوو لەلایەن حاکمی سەربازییەوە قۆڵبەستکرانء پاش چەند رۆژێکی کەمی لە ئەلعەزیز تیرەبارانکران. کوردان لە تۆڵەی ئەمەدا کاروانێکی پۆلیسی تورکیان راگرتء پۆلیسەکانیان فڕاند، بەوەش راپەڕینەکەی دێرسیم دەستپێکرد.

هێزێکی بەرچاوی تورکیی کۆبووەوەء لە مایۆی 1937دا ئۆپەراسیۆنی سەربازیی دژی راپەڕیوان دەستیپێکرد. رووداوەکانی دواتر لە نێو تەمومژدا شاراونەتەوە بەڵام ئەوە دەزانرێت کە ئۆپەراسیۆنەکە تاکو ساڵی 1938 بەردەوامبوو. دەوترێت گوندەکان سووتێنراون بەڵام کوردان تاکتیکی گەریلاییان گرتەبەرء لە چیاکاندا بەربەرەکانیی سوپای تورکییان کرد. دووبارە هەواڵی کەم لەبەردەستدایە جگەلەوانەی کە لە سەرچاوە کوردییەکانەوە هەن، ئەوەی کە جەخت لەوە دەکاتەوە وێڕای کۆمەڵکوژیی دڵڕەقانە، رۆحی بەرگریی کوردیی هەرگیز لەڕاستییدا تێکنەشکاوە.

لەبەرئەوەی ئەم ناوچەیە هەر لەو دەمەوە بووە ناوچەیەکی داخراو، هەربۆیە مومکین نەبوو ئەو زانیارییانەی کوردان پشتڕاست بکرێتەوە. جەلال بەگی

وەزیـری دەرەوە لـە ئەنجومـەنی نوێنەرانـدا رایگەیانـد کـە چـیتر کێشـەیەک بـەناوی کێشـەی کـوردەوە نییـە. ئـەو وتی، چەتەکان بـە زۆر کراونەتـە شارسـتانیی. ئـەوەش لەوکاتـەوە تـاکو ئێسـتا بووەتـە هەڵوێسـتی فـەرمیی تـورکیی، هـەروەها ئەمێستا کوردان لە تورکیـا بەفـەرمیی وەک تورکـانی چیایی ئاماژەیان بۆ دەکرێت.

کوردان لە ئێـران: کاتێـک پەرەسـەندنی جەنگەکـەی سـاڵانی 1914-1918 بووە هۆی پەککەوتنی حکومەت لە ئێران، چەند سەرکردەیەکی کورد لەو وڵاتەدا بیریان لـەوە دەکـردەوە کـە سوود لە رەوشەکە وەرگرن.

ئیسماعیل ئاغای خێڵی شکاک کە زیاتر بـە سمکـۆ ناسـراوە، لە ناوچەی رۆژئاوای دەریاچەی ورمە* کەوتەکارء دەسـەڵاتی خۆی لەو ناوچەیەدا دامەزراند هەر لە هـاوینی 1918ەوە بـۆ 1922، ئەو لـەو ماوەیـەدا ئـەو ناوچـەیەی وێرانکـرد. جافـەر سـوڵتانی خێڵـی هـەورامان دەسـتیگرت بەسـەر چـاکانی هەورامان-مەریواندا لە باکووری هەڵەبجەء تاکو ساڵی 1925 سەربەخۆیی خۆی چەسپاند.

لەسـاڵی 1922دا، رەزاخـان، کـە دواتـر بـووە رەزاشـا، هەنگاوی کاریگەری دژبە سەرکردە کوردەکـان نـا. سمکـۆ لـە ئۆکتۆبـەری 1922دا ناچـارکرا هـەڵبێتء پـاش هەشـت سـاڵ وەک لە یاسادەرچوویەک قانعکرا لە ساڵی 1930دا بێتە شنۆ بۆئـەوەی بەفـەرمیی ملکەچـیی پێشـانبدات. ئـەو لەرێگەکـەی

خرایه نێو بۆسەوەء کوژرا. سیاسەتەکانی دواتری رەزاشا سادەء راشکاوانه بەلاّم کاریگەر بوون. سەدەها لە سەرەکخێڵەکان دوورخرانەوەء ناچارکران بەدەستبەسەریی لە تاران یان لەهەر شوێنێکی دیکە بژین. زەوییەکانیان دەستیبەسەرداگیراء خاڵی سەربازیی بەهێزیش لە شوێنە ستراتیژییەکانی ناوچە خێڵەکییەکان دامەزرێنران. ئەو ناوچانەی کە لەسەرکردەکانی چۆڵکرانء کەوتنە بەر گەندەڵیء هەڵوێستی دڵڕەقانەی کارمەندانی ئێرانیی، ئەوەش وردە وردە هەستێکی نەهامەتیء ناسۆریی لەنێو کوردان لە ئێران پەرەپێدا.

کاتێک سوپاکانی بریتانیاء رووسیا لە سێپتەمبەری 1941دا هاتنە نێو وڵاتەکەوە، ئەرتەشی شاهەنشاهیی بەخێرایی لەبەریەک هەڵوەشاء لەدەستدانی کۆنترۆڵی حکومەت سەرلەنو* هیوای سەرکردەکانی کوردی ژیانەوە. لە ناوچەکانی رووسیی کە هێزەکانی ئێرانیی تێدا هەڵاتبوون، کوردان دەستیان بەسەر گەنجینەی چەکء تەقەمەنییەکاندا گرت. کوڕانی سەرۆکەکانیان کەوتنە ئەوەی لەتارانەوە سەرهەڵبدەنەوە بەلاّم ئەوە پیاوێکی تەقریبەن نەناسراو بوو کە سەرەتا دەستەیەکی لەدەوری خۆی گردکردەوەء هەوڵیدا دەسەلاّتێک بۆخۆی دابمەزرێنێت. ئەوەش محەمەد حەمە رەشیدی سەرۆکی لقێکی نادیاری بەگزادەکانی بانە بوو، کە تاقمێک شوێنکەوتەی دوای خۆی خستء دەستی بەسەر ناوچەی سەردەشت–بانە–مەریواندا گرت.

هەرچەندە ئەو یاخییۀ بەرپرسیاربوو لە مردنی سەرلەشکر ئەمین لە سەقز، بەڵام حکومەتی ئێران توانای نەبوو کە چارەسەری بکات، بەڵکو لەبری ئەوە موچەی بۆ بڕییەوەۀ کردیە بەرپرسی ئاسایشی ناوچەکە. هەرچەندە، لەپایزی 1944دا، ئەو لەگەلر کوردێکی دیکەدا کە مەحموود ئاغای کانی سانان بوو پێکیاندادا، ئەوەی دواییان پشتگیریی ئێرانی بەدەستهێناء بە دوو ستونی ئێرانییۀ تانکی بچووکەوە حەمە رەشیدی لە سنوورەوە ئاودیوی عێراق کرد. سوپای ئێران جارێکی دیکە دەستی بەسەر سنوورە کوردییەکەی باشووردا گرتەوە، زیاتر لەئاکامی کەمیی هەماهەنگییۀ بوونی دووبەرەکیی لەنێوان کوردان تائەوەی بەهۆی بەهێزی سوپاکەیەوە بێت.

لەباکوور، کوردان چاویان بڕیە رووسیا، کاتێک رووسیا لە ساڵی 1941دا چووە ناو ئێرانەوە هیواکان سەریانهەڵدا کە رووسەکان لەوانەیە هاوکاریی جوڵانەوەی سەربەخۆیی کوردان بکەن، بەڵام ئاکاری زۆر دروستیان بەخێرایی وای لە کوردان کرد ئەوە تێبگەن کە هیوایەکی بەو چەشنە بێهودەیە. بەودواییە دەنگۆی پرۆپاگندەیەکی زۆری رووسیا لەنێو کوردانی ئێراندا هەیە بەڵام کەسانێک کە زۆر شایستەی قەزاوەتکردنن جەخت لەوە دەکەنەوە کە ئەو دەنگۆیە بنەمایەکی نییە.

کوردانی عێراق: لەساڵی 1909دا، تورکان ئەو راپەڕینەیان سەرکوتکرد کە لە سلێمانی لەلایەن شێخ سەعیدەوە

ڕێبەرایــەتیی کــرا. شــێخ مــەحموودی کــوڕی پێشــوازیی لـەهێزەکانی بریتانیـا کـرد کاتێـک لەسـاڵی 1918دا گەیشـتنە کـەرکوک، هــەروەها ئـەو وەک فـەرمانڕەوا لــە باشــووری کوردسـتان دامـەزرێنرا. هەرچـەندە، خولیـا شەخسـییەکانی وایکــرد لەســاڵی 1919دا لەگــەڵ بریتانییەکانــدا بکەوێتــە کێشـمەکێشێ لـە شـەڕێکدا لـە سـەر ڕێگـای نێـوان کـەرکوکێ سـلێمانی برینــدارکراێ بــەدیلگیرا. یەکــەمجار بــۆ ســایلۆن دوورخرایەوە، دواتر گەڕێنرایەوەێ دووبارە لەساڵی 1922دا کرایــەوە بــە فــەرمانڕەوا. ئـەو لەســاڵی 1924ەوە بـۆ 1932 بەبەردەوامیی لە ڕاپەڕیندابوو، هـەروەها ئـەو ئۆپەراسیۆنە ســەربازییانەی دژی ئــەو ئەنجامــدەدران وەک ڕاهێنــانێکی ســەرنجڕاکێش ڕاژەیــان بــە لیڤییــە ئاســوورییەکانێ ســوپای تازەپێگەیشـتووی عێـراق کـرد. لــە کۆتاییـدا لەسـاڵی 1932 بەهاوکاریی سوپاێ کـاری هێـزی ئاسمـانیی بریتـانیی هێنرایـە ژێر بارێ پاش ماوەیەک لە دەستبەسەریی لـە بەغـدا ئەمێسـتا ڕێگەی پێدراوە لە گوندەکەی خۆی بژی.

لــە جوڵانەوەکـەی ڕەشـید عـالی لـە سـاڵی 1941دا، کـوردان خۆیان دوورەپەرێزگرت. شێخ مـەحموود بەغـدادی جێهێشـت کـە تـا ئـەو کاتـە لـەو* دەستبەسـەربوو، هـەروەها ڕووی لـە سـلێمانی کـرد کـە دەوتـرا لـەو* خـۆی ئامـادە دەکـات تـاکو شوێنکەوتەکانی خـۆی دژی حکومەتـە یاخییەکـە ڕاپـەڕێنێت. ئەو بەهیوای هاوکاریی ئاغاکانی پشدەر بوو، بەڵام ئەوان لـە خولیــا شەخســییەکانی شــێخ مــەحموود بــەگومان بــوونێ

پاشەکشەی کرد. شکستی یاخیبوونەکەء گەیشتنی هێزە بریتانییەکان وایکرد هەر کارێکی کورد لەبری بریتانییان بیکات پێویست نەبێت.

لە ساڵی 1932دا، سوپای عێراق چەند ئۆپەراسیۆنێکی دژی کۆنفیدراسیۆنی خێڵەکانی ناوچەی بارزان-برادۆست ئەنجامدا کە لەژێر سەرکردایەتیی شێخ ئەحمەددا بوون کە لە دانی باجدا دواکەوتبوون. سەرەتا شەڕەکە زۆر بە قازانجی کورداندا شکایەوە، ستونەکەی سوپای عێراقیی پێدەچوو کەوتبێتە مەترسیی قەلاچۆبوونەوە تا ئەو کاتەی کە بەهۆی فڕۆکەکانی هێزی پاشایەتیی بریتانییەوە لەو رەوشە ناجێگیرەی رزگارکرا. لەئاکامی فشاری هاوبەشی هێزی ئاسمانیی پاشایەتییء هێزەکانی زەمینیی عێراقیی، شێخ ئەحمەد ملیداء لەگەڵ مەلامستەفای برایء ئەندامەکانی دیکەی بنەماڵەکەیدا لە سلێمانی خرانە بن حاڵەتی نیشتەجێکردنی چاودێرییکراوەوە.

لەکاتی چوونەناوەی عێراق بۆ کۆمەڵەی گەلان لەساڵی 1932دا، حکومەتی عێراق راگەیاندێکی ئاراستەی کۆمەڵەی گەلان کرد کە ورووژاندنێکی تایبەتی سەبارەت بە کوردانء کەمینەکانی دیکەی عێراق لەخۆگرتبوو. ئەو لەخۆگرتنەش لەئەستۆگرتنی بەفەرمییکردنی زمانی کوردیی بوو لەپاڵ زمانی عەرەبییدا لەو قەزایانەی کە کورد زۆرینەی تێدا پێکدەهێنن لە موسڵ، هەولێر، کەرکوک، سلێمانی، هەروەها ئەو کارمەندانەی لەم قەزایانە دادەمەزرێنرێن دەبێت کورد

بــــن یـــاخود کـــوردیی بـــزانن. لـــەنێوان ســـاڵانی 1932ء هەڵگیرســـاندنی دووەمـــین جـــەنگی جیهانییـــدا ئـــەم لەئەســـتۆگرتنانە پشـــتگوێخراء نارەزاییـــەکی یـــەکجار زۆر هـەبوو، بەتایبـەت سـەبارەت بـە مەسـەلەی چـاککردنی رێگـاء بایەخپێـدانی تەندروسـتییء قوتابخانـەکان، هـەموو ئەوانـەی بەشێوەیەکی نەگونجاو لەگەڵ ئـەو قەزایانـەدا بـەراوردکران کە عەرەبی تێدا باڵادەست بوو.

هـــەروەها پەرەپێـــدانی سەرچـــاوە سروشـــتییەکانیش لـــە پارێزگـا کوردییەکانـدا پشـتگوێخرابوو، نارەزایـەتیی جـدیی دژی کاری قۆرخکاریی توتن لەئارادابوو، ئـەوەی کـە دەوتـرا بەرژەوەنـدیی توتنەوانـەکانی کـوردی پشتگوێخسـتووە. ئـەو نارەزایەتییەی بەهۆی ئەم نەهامەتییەوە بوو لەساڵی 1943دا تێکەلڕ بە رەوشی قاتوقڕیی ئەم ناوچـەیە بـوو کـە لـەئاکامی بەدکارگێڕییء بەددابەشکردنی ئازوقەوە کەوتبووەوە، ئـەوە لەکاتێکـــدا بـــوو عێـــراق لـــە راســـتییدا زێدەبەرهـــەمی هەناردەکراوی دانەوێڵەی هەبوو.

مەلامستەفا پاش ئەوەی لە چیرۆکی نەهامـەتیی خەڵکەکـەی ئاگـاداربووو هـەروەها لـەو مامەڵەیـەی حکومـەتی عێـراق لەگـــەڵ شـــێخ ئەحمـــەدی برایـــدا بێـــزارء تورەبـــوو، لـــە دەستبەسەری هەڵاتء چـووەوە ناوچـە خێڵەکییەکـەی خۆی. ئـەو لـەنێو خێڵەکـەی خۆیـدا ملکەچـیی پێشـانداء تکـای لـە حکومـەتی عێراقیـی کـرد، بـەڵام لەکاتێکـدا هێشـتا دانوسـان

بەردەوامبوو، شەڕ لەنێوان پۆلیسی عێراقء شوێنکەوتەکانی مەلامستەفادا قەوما.

لەلایەن سوپای عێراقییەوە تیپێکی تەمێکەر ڕەوانەکرابوو نەیتوانی هیچ پێشڕەوییەک دژی ئەو پیاوەخێڵەکییانە بێنێتەدی. لەبەهاری 1944دا، ئاگربەستێک ئامادەکرا، لەگەلڕ ئەوەی کە لێخۆشبوون بۆ مەلامستەفا دەربچێت. شێخ ئەحمەدء شوێنکەوتەکانی کە هێشتا لە دوورخراوەیی مابوونەوە، بەردرانء بەڵێنی ئەوە درا کە ئازوقەی زێدەتر ڕەوانەی ناوچە کوردییەکان بکرێت. هەرچەندە هەندێک ئازوقە گواسترایەوە بەڵام ڕەوشەکە هێشتا زۆر جێگەی نارەزایی بوو، هەروەها هەواڵی ڕاپەڕینی زیاتر لە ناوچەی بارزانەوە درا.

کوردان لە عێراق دانیان بەوەدا دەنێن کە ڕەوشەکەیان بە بەراورد بە کوردان لە تورکیاء ئێران فرە ئەرێییە، بەڵام ئەوان ئەوە بۆ نفوزی بریتانیی دەگەڕێننەوە، هەروەها متمانەیان بە زۆرینەی عەرەب لە حکومەتی عێراقدا نییە، ئەوان سەبارەت بە سیاسەتی ئایندەییان بەرامبەریان بڕوایەکی کەمیان هەیە.

هەستی نەتەوەیی کوردیی لە عێراق وەک شتێکی جیاواز لە خولیای شەخسیی کەسانێکی وەک شێخ مەحموود، لەدەوری دەستەیەک لە ڕێبەرانی کوردی میانڕەوی وەک ئەمین زەکی لە بەغدا چڕبووەوە، ئەوە کوردێکی باش خوێندەوارء نووسەری چەند کتێبێکیش بوو. لەنێو خوێندەوارە

کوردەکانی دیکەدا کە لە جووڵانەوەکەدا بایەخییان هەبوو لەکاتێکدا وەک هاوڵاتییەکی وەفدار بە دەوڵەتی عێراق مابوونەوە کەسانی وەک جەمال بابانء داودپاشا بوون کە بەو دواییە باڵیۆزی عێراقیی بوو لەندەن. ئەگەر ڕێبەرانی میانڕەوی عێراقیی لەگەڵ ئەم پیاوانەدا بە گیانێکی لیبراڵانەوە مامەڵە بکەن، هیوایەکی ڕاستیینە سەبارەت بە چارەسەرێکی قنیاتکەری کێشەی کورد لە عێراقدا دێنێتەئارا.

کورد لە سوریا: ئەوەی کە کوردانێک لە سوریا هەبن نزیکەی بەتەواویی بۆ ئەو بڕیارە سەرپێییانە دەگەڕێتەوە کە لە ڕێکەوتننامەی فرانکلین-بۆیلۆن لەنێوان فەرەنساء تورکیا لە سێپتەمبەری 1921 دا هەبوو، ئەوەی کە هێڵی ئاسنیی حەڵەب- بەغدای کردبووە سنوور لەنێوان تورکیاء سوریا بەئاراستەی ڕۆژهەڵات لە تخۆبان بەگەوە. ئەم شێوەڕێخستنە لە ڕێکەوتننامە* ئەنکەرە لەساڵی 1929دا جەختی لێکرایەوە. وەک ئاکامێکی ئەم ڕێکەوتننامەیە، دوا سنووری باشووری ئەو خاکەی کە خێڵە کوردییەکانی لەسەر نیشتەجێبوون دەکەوێتە سنووری سوریاوە، لەکاتێکدا بەشێکی فرەی خێڵەکە لەزۆربەی حاڵەتەکاندا لەتورکیادا مانەوە. وێڕای ئەم گروپەی خێڵە دابەشبووەکان، گروپێکی دیکەی کورد لە چیاکانی قەرەداغ لە باکووری حەڵەب بوون کە سە* سەد ساڵ پێشتر لە ڕۆژهەڵاتی ئەنەدۆڵەوە چووبوونە ئەو*. هەروەها لە شارۆچکەی سەلاحی لە

دیمەشق کۆمەڵێکی کوردیی 20.000کەسی هەیە، ئەوەی بەو ناوە ناونراوە پاش ئەوەی پاڵەوانی کورد سەلاحوددینی ئەیوبیی گۆڕەکەی لەنزیک مزگەوتی مەزنی ئومەوییی نێژراوە.

هەرزوو پاش دامەزراندنی ماندێتی فەرەنسا لە سوریا، ئەو وڵاتە بووە پەناگایەکی بەرچاو بۆ پەنابەرانی کورد کە لە تورکیاوە هەڵاتبوون، هەروەها لەکاتی دامەزراندنی کۆمەڵەی خۆیبوون لەساڵی 1927دا، سوریا بووە ناوەندی نەتەوایەتیی کوردیی. جووڵانەوەی یەکێتیی عەرەبء پاشەکشەی نفوزی فەرەنسیی لە دەوڵەتانی لیڤانت جۆشێکی کەمیی لەنێو کوردانی پەنابەر بزواند، بەڵام کوردانی خۆماڵیی، هەرچەندە خوازیاربوون سوود لە ئاڵۆزییە هەرێمییەکە وەرگرن بۆ ئەوەی لەسەر حیسابی عەرەبەکانی هاوسێیان، درکیان بەوە کرد کە لەوانەیە ئەوان وەک هاوسێیان بمێننەوەء خۆیان بۆ ئەوە ئامادەکرد کە خۆیان لەگەلڕ ڕەوشە نوێیەکەدا رابهێنن.

پێدەچوو نوێنەرانی کورد بۆ ئەنجومەنی نیشتمانیی ئەرکەکانیان بە جدیی وەرگرتبێتء ئەندامانێکی هەندێک لە بنەماڵە کوردە بەعەرەبکراوەکان، بێرازییەکان لەنێو ئەوانی دیکەدا، پۆستی گرنگیان لە حکومەتدا وەرگرت. بۆ نموونە، حوسنی بێرازیی بەم دواییە بووە سەرۆک وەزیران، لەکاتێکدا یەکێکی دیکە لە هەمان بنەماڵە کە موحسین بێرازییە، ئەوەی ئەمێستا پۆستێکی گرنگی لە

دەستبەسەرداگرتنی وەزارەتی نێوخۆدا هەیە، کوردێکی دیکە کە خالید بەگداشە سەرۆکی پارتی کۆمۆنیستی سوریایە.

کوردلە رووسیا: نفوزی رووسان هەمیشە لەنێو کورداندا بەهێزبووە. لەکۆتایی سەدەی نۆزدەیەمدا، حکومەتی رووسیا لە پێشکەشکردنی پارەدا دلاوا بوو، ئەوەی وەفاداریی زۆر لە سەرۆکخێڵە کوردەکانی بۆخۆی راکێشابوو. یەکە کوردییەکان لە ساڵی 1876دا شانبەشانی سوپای رووسیی لە شەڕی ئەلێکساندرۆپۆلړ، قارسء ئەردەهان جەنگان. سیخوڕە رووسەکان لە دەروبەری دەریاچەی ورمـ* هەروەها لە هەر شوێنێکی دیکەی کوردستانی ئێراندا لە ساڵانی بەرایی یەکەمین جەنگی جیهانییداچالاک بوون، هەروەها دەوترێت ئەوانە چەندین لە سەرکردەکانی کوردیان بە قازانجی تزارییء بەلا* خۆیاندا راکێشابوو، لەوانە سمکۆء سەید تەهای نەهریی.

پاش رێکەوتننامەی لۆزان، 20.000 کوردێک لە کۆماری ئەرمەنیی سۆڤیتیی وەک رەعییەتی رووسیا دەژیان. بەگوێرەی تەکنیکی سیاسییان لە ئۆتۆنۆمیی کەلتووریی، حکومەتی سۆڤیتیی هانی ئەم گروپە بچووکەیان دا کە یەکێتییەکی نەتەوەیی راستیینە پەرەپێبدات. زمانی کوردیی لە خوێندنگا سەرەتاییء ناوەندییەکان وەک زمانی فێرکردن بەکاردەهێنرا، هەروەها کۆلیجی کوردیی کرایەوە،

گۆڤارێکی هەفتانە بە کوردیی بڵاوکرایەوە، هەروەها هانی کۆڵینەوەء بوژانەوەی فۆلکلۆری کوردیی درا. لەراستییدا، رووسەکان لەسەر ئەم خاکە کوردییە بەپیتە پەرەیان بە ناوکی نەتەوایەتیی کوردیی دا، ئەوەی کە کاریگەرییەکەی گەیشتە رۆژهەڵاتی ئەنەدۆڵء بەرەو جەزیرەی سوریاش کشا. کاردانەوەی تورکیی چەندبارەء بەهێزبوو، بەڵام پێنەدەچوو نارەزایەتییەکی فەرمیی جدیی پێشانبدرێت،ء رووسەکان لەسەر هەمان سیاسەتی خۆیان بەردەوام بون.

لەساڵی 1941دا، لەگەڵ چوونەناوەوەی هێزەکانی رووسیا بۆنێو ئێران، چەندین دەنگۆ بە بەردەوامیی بڵاودەبوونەوەء هەواڵی چەند چالاکییەک درا کە بەڵگەی ئەوە بوون ئارەزوویەکیان بۆ راکێشانی کوردانی ئێران بەلای خۆیاندا هەیە، ئەوانەی بەهیوابوون ئۆتۆنۆمییەکی خۆماڵییان لەسایەی نفوزی رووسەکاندا دەستبکەوێت. پاشتر ئەم پێچەوانەی ئەم سیاسەتە گیرایەبەرء هەڵوێستی رووسەکان بەتەواویی راستکرایەوەء کەوتە پشتگیریی دەسەڵاتدارانی حکومەتی ناوەندیی ئێرانیی.

فرە ئەستەمە پێشبینیی ئەوە بکرێت کە سیاسەتی رووسیی لە پاش جەنگ بە چ شێوەیەک دەبێت، بەڵام بەڵگەگەلێک هەن کە حکومەتی سۆڤێتیی کار بۆ رێکخستنەوەی سنوورەکانی خۆی لەگەڵ تورکیادا بکات، ئەوەش کار لە ناوچەیەکی فراوان دەکات کە کورد زۆرینەی دانیشتووانەکەی پێکدەهێنن، بەجۆرێک روو لە رووسیا بکەن. وێڕای ئەوەش

دەنگۆگەلێک لەنێو ئەرمەنییەکانی سوریادا هەیە لەمەڕ ئەوەی کە رووسەکان خوازیارن ئەرمینییایەکی سەربەخۆ دابمەزرێنن کە لە قەفقاسەوە بۆ دەورووبەری دەریاچەی وان بگرێتەخۆ، ئەوەی زۆرینەی ئەرمەنییەکان لە سوریا بەهیوان کۆچی بۆ بکەن.

داواکارییەکانی رووسیا بۆ قارس، ئەردەهانء ئەرتیڤن کە بەم دواییە لە بلاوکراوەکاندا هەواڵی لەبارەوە دەدرێت[3]ء دواتر لە کۆنفرانسی پۆتسدامدا مشتومڕی لەبارەوە کرا دەگونجێت بەڵگەی ئەوە بێت کە ئەم دەنگۆیانە شایەنی ئەوەن زیاتر لەرابردوو بڕوایان پێبکرێت. هەر گواستنەوەیەکی ئەم قەڵەمڕەوانە گوژمێک بە هیوای کوردان سەبارەت بە ئازادیی هەتاهەتایی لە فەرمانڕەوایی تورکییء دامەزراندنی چەشنە ئۆتۆنۆمییەکی خۆماڵیی دەدات. سەرۆکە دەرەبەگە کوردەکان بەجۆرێک سەبارەت بە بلاوبوونەوەی بنەماکانی کۆمۆنیزم لەنێو پیاوەخێڵەکییەکانیان راڕانء دەسڵەمنەوە، بەلام گەر حکومەتی تورکیی لە سیاسەتی تواندنەوەی خۆی بەردەوام بێت ئەوا زۆربەی ئەو کوردانەی ئەمێستا لەسایەی فەرمانڕەوایەتیی عوسمانییدان(مەبەستی کوردستانی تورکیایە کە پێشتر لەبن دەسەلاتی عوسمانییدا بوونء ئەوکاتە کەوتبوونە بن دەسەلاتی کۆماری

[3] The Times, June 28, 1945 and Kulay 3, 1945.

کەمالییەوە/سەردەشتیی) پێشوازیی لە گۆڕانێک دەکەن ببێتەهۆی پەیوەستبوونیان وەک کۆمارێک بە یەکێتیی سۆڤیێتەوە، جا ئەو کۆمارە بەشی زۆری کوردیی بێت یان بەشێکی کوردییء بەشەکەی دیکەی ئەرمەنیی بێت.

ئایندەی سیاسیی کوردان پشت بە چەند هۆکارێک دەبەستێت. گرنگ نییە تاچەند تورکان لەوانەیە نکۆڵیی لە بوونی کێشەی کورد بکەنء بە تورکانی چیایی ئاماژە بۆ کوردانی رەعییەتی خۆیان بکەن، جووڵانەوەی سەربەخۆیی نەتەوەیی کوردیی هەر لەئارادا دەبێت. جووڵانەوەی نەتەوەیی لەئێستادا لە کۆمەڵەی خۆیبووندا لە سوریا چڕبۆتەوەء هەروەها لەو گروپە کۆچبەرە بەبایەخەی کە هەرچەندە بەشێک نییە لە کۆمەڵەکە، بەڵام پەیوەندییەکی نزیکیان پێیەوە هەیە. ئەم کۆمەڵەیە بەشێوەیەکی سەرەکیی بایەخ بە جووڵانەوەی نەتەوەیی کوردیی لە تورکیا دەدات، بەڵام لەوانەیە پەیوەندییەکی فرە لەنێوان ئەوانء رێبەرانی نەتەوەیی کوردیی لە عێراقء ئێران بەگشتیی باوەڕپێکراوبێت.

تەگەرە سەرەکییەکانی سەربەخۆیی نەتەوەیی کوردیی لە ناکارایی کوردان بۆ یەکگرتن لەنێو خۆیاندا خۆی دەبینێتەوە. بەندی 62ی رێکەوتننامەی سیڤەر بەهۆی مەرجەکانی بەندی 64ەوە لەباربوو، ئەوەی تێدا هاتبوو کە سەربەخۆیی تەنیا کاتێک دەبەخشرێت کاتێک ئەنجومەنی کۆمەڵەی گەلان بڕوا بەوە دێنێت کە کوردان توانای ئەو

چەشنە سەربەخۆییەیان هەیە، تائێستا تەنیا کەمێک یان ئەگەر هیچ بەڵگەیەک هەبێت کە پێشانیبدات ئەوان، یان لە هەر قۆناغە ماوەیەکی ڕێژەییدا، توانای پێکهێنانی نیشتمانێکی سەربەخۆی یەکگرتوویان هەبێت.

ئەوان گەلێکی ئازاء دڵگیرنء توانای قوربانیدانێکی مەزنیان هەیە بەڵام لاوازیی هاوبەستەگییان هەیە. ئەوان لە تاقمی خێڵەکیی پێکهاتوونء هەمیشەش هەروابوونء وەفادارییان بۆ تاکە سەرۆکەکانیانە، ئامادەن دژی دوژمنی هاوبەش یەکبگرن بەڵام چاویان بە هەر دەستوەردانێکی سەرۆک خێڵێکی دیکە لە کاروباری تایبەت بە خۆیان هەڵنایە.

بەم دواییە ئاماژەگەلێک هەن کە پەرەپێدانی هاوچەرخء فێرکردنء..هتد، دەسەڵاتی سەرۆکخێڵەکانی لاوازکردووە. پیاوە خێڵەکییەکان ئەوەیان درک کردووە کە داواکاریی فێرکردنی هاوچەرخ، بایەخپێدانی تەندروستیی هاوچەرخء هەروەها شێوازە هاوچەرخەکانی پەیوەندییکردن ڕێکخستنێکن لەپشت شێوازەکانء بواری دەسەڵاتی خێڵەکییەوە. بەڵام بەڵگەگەلێکی کەم هەن لەوبارەیەوە کە لاوازیی ڕێبەرایەتیی خێڵەکیی وادەکات هاوبەستەگییەکی زێدەتر لەنێو کورداندا وەک ڕەگەزێک پەیدابێت. ئەوان هێشتا مەیلیان بەئاراستەی بەرژەوەندییە خۆجێیەکەدایە، تەنیا پشتبەستنیان بە سەرۆکی خۆجێ* بگۆڕن بە کارمەندێکی خۆجێ* کە ئەوان بەهیوان کورد بێت یان بەهەرحاڵ لە کوردیی تێبگاتء قسانی پێبکات.

هەرچەندە، ئەو راستییەی کە دەرفەتێکی دەستبەجێ بۆ دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆ نییە، هۆکارێک نییە بۆ پشتگوێخستنی کێشەی کورد وەک شتێکی ناشایستە بۆ ئەوەی لەئایندەدا زێدەتر لەبەرچاو بگیرێت. کوردان گروپێکی ئیتنیی رەگەزیین کە لەوانەیە تێکڕایان زیاتر لە سێ ملیۆنێک بن، خۆیبوون بانگەشەی تێکڕایی نزیکەی هەشت ملیۆن دەکات. ئەستەمە ژمارەی دروستمان دەستکەوێت، بەڵام ئەم دابەشبوونە مەزەندەکراوەی کوردان کە لە خوارەوە هاتووە هەڵە دەکەوێتەوە گەر هەر شتێک بەئاراستەی بەهەندوەرنەگرتندا بێت: لە تورکیا 1.500.000 ،. لە ئێران 500.000 ،. لە عێراق 800.000 ،. لە سوریا 200.00ء هەروەها لە رووسیا 20.000.

هەرچەندە ئەوان ئەمێستا داوای کوردستانێکی سەربەخۆ دەکەن، کۆمەڵەی خۆیبوونء ئەو کوردانەی ئەوان نوێنەرایەتیی دەکەن دەشێت بە باشیی رازییبن ئەگەر بتوانرێت کوردان لە تورکیا، ئێرانء عێراقء هەروەها سوریادا رێگەیان پێبدرێت وەک کورد بژین، بە کوردیی قسان بکەن، کوردیی وەک زمانێکی فەرمیی لە خوێندنگا سەرەتاییەکانیان بەکاربهێنێنء کتێبء گۆڤار بەکوردیی بڵاوبکەنەوە. ئەگەر زامنێکی لەم چەشنە لە جۆرە کۆنفرانسێکی ئایندەیی نێونەتەوەییدا فەراهەم بکرێت، دەشێت هێشتا ئەستەم بێت جێبەجێبکرێت ئەگەر حکومەتە هەرێمییەکان ئارەزووی ئەوە بکەن خۆیانی لێ ببوێرن.

لەعێراقدا، بەڵێنێکی لەم چەشنە دراوەء وەفاشی پێکراوە، بەڵام کێشەی کورد لەو* هێشتا چارەسەر نەکراوە.

یەک لەو چارەسەرانەی پێشنیاز کراون ئەوەیە کە کوردان پێویستە بەو چەشنە مامەڵە لەگەڵ ئەو وڵاتانەدا بکەن کە ئەوانی لەنێودا دەژین هەروەک چۆن سکوتلاندییەکان مامەڵە لەگەڵ ئینگلتەرادا دەکات، لەڕێگەی هاوکاریی لەگەڵ حکومەتەکەیء چالاکییەکانی دیکەیدا، هەروەها بەهۆی توانای سروشتیی خۆیانء بەهێزی تایبەتمەندیی رەگەزەکەیان پێگەی رەوای خۆیان لە وڵاتەکەدا بچەسپێنن. ئاماژەگەلێکی ئەوتۆ هەن کە ئەمە لە سوریادا دەتوانرێت بکرێت، بۆ دەبێت لە تورکیاء ئێرانء عێراقیش سەرکەوتوو نەبێت؟

هەرچەندە، کوردان، کە تەماشای گەشەسەندنی نەتەوایەتیی عەرەبء تۆرانییەکانیان دەکرد، ئەو مەیلەیان هەبوو کە سەبارەت بە دەرفەتیان بۆ بەدەستهێنانی ئەوەی کە خۆیان بە چارەسەرێکی دادپەروەرانەی دەزانن رەشبین بن، ئەگەر شتەکان بۆ ئەوە جێبهێڵرێن کە خۆیان بایەخ بە خۆیان بدەن. بۆئەم مەبەستە ئەوان هێشتا فشار بۆ چەشنە شێوەیەک، ئەگەر بۆ ئۆتۆنۆمیی نەبێت، لە لانیکەم جیاوکێکی دانپێدانراو دەبەن کە زامنی مافەکانیان بکات لەنێو گروپە نەتەوەییەکانی دیکەدا نەتوێنرێنەوە. دەرفەتەکانی چارەسەرێکی بەم چەشنە لەعێراقء سوریادا دەرکەوتوون، لەکاتێکدا لە ئەرمینیای سۆڤێتیی، کوردان هەموو ئەو

ئاســـانکارییانەیان بـــۆ فەراهـــەمکراوە کـــە بەوشـــێوەیەی ئارەزووی دەکەن پەرەپێدانی نەتەوەییان بەڕێوەبەرن.

هەرچەندە، کوردان لەم وڵاتانە بەرجەستەی ڕێژەیەکی فرە کەمی تێکڕای ژمارەیان دەکەن، کە نیوەی زیاتریان لە تورکیا دەژیـــن. هەرلەوێدایـــە کـــە بـــۆ یەکـــەمجار کێشـــەی کـــورد دەرکـەوت، هـەروەها هـەر لەوێشـە کـە چارەسـەری کێشـەکە ئێســـتاکە یـــەکجار ســـەختە. هـــەروەک تێکـــڕای کێشـــەی کەمینـــەکان، پێویســـت بـــە چارەســـەرێکی لێزانانـــە دەکـــات، هەروەها هەر دەستێوەردانێکی دەرەکیی دەگونجێت زیـانی هــەبێت تــاکو ســوود. لەوانەیــە لەلایــەن خــودی کوردانــەوە پێویست بە گیانێکی سازشء نەرمیی زێدەتر بکـات. لەوانەیـە چارەسەرێکی رازییکەر پشت بە پەرەسـەندنی زیـاتری گیـانی لیبرالانـــە لـــە سیاســـەتی تورکییـــدا ببەســـتێت، ئـــەوەی کـــە ئاماژەگەلێک نزیکەی بەئاراستە پێچـەوانەکەیدا هـەیـە. ئـەوە یـــەکجار زۆرە کـــە هیـــوای بـــەدیهاتنی نموونـــەی بـــالا لـــە دادپـەروەریی، سـەربەسـتیی مرۆیـیء سـەربەخۆیی سیاسـیی، وەک ئەوەی کە هێماکـانی لـە کۆنفرانسـی سانفرانسیسـکۆدا دەبینرێت، دەشێت لە چارەسـەرکردنی کێشـەی کـورددا درک بکرێــت، هـــەروەها دەگونجێــت حکومـــەتی تـــورکیی خـــۆی بنـەماکانی پـەیمانی ئـەتلانتیک لەمـەڕ رەعییەتـە کوردەکـانی جێبـەجێبکات، وێڕای ئـەوەش، ئـەوەی دواتریـان جـەخت لـە مافەکانی دەکاتەوە تاکو تایبەتمەندییء دابءنـەریتی خۆیـان بپارێزن.

مێژوو پیشانیداوە کە کێشەی کوردان زۆربەی جار بەهۆی هەوڵی بیبەشکردنیی ئەم گەلە سەریهەڵداوە لە دابء نەریتء کەلتوورء ئۆتۆنۆمیی خێڵەکییان کە زۆر پێوەی پەیوەستن. لەلایەکی دیکەوە جێگەی گومانە داخۆ ئۆتۆنۆمییەکی ناوەندگەرا چارەسەرییەکی کردارییانە فەراهەم دەکات. سیاسەتێکی لیبرالانە کە بتوانێت کوردان بکاتە ئەندامێک لە دەوڵەتەکانی تورکیا، ئێران، عێراقء سوریا کە لەگەڵ وەفادارییان بۆ دابء نەریتەکەیان ناتەبا نەبێت، تەنیا سیاسەتێکە کە لەوانەیە سەرکەوتوو بێت، هەربۆیە گەر لە مێژووی کوردان ئەنجامگیریی وانەیەک فێربین ئەوەیە کە ئەو تواندنەوەیە مومکین نییە.•

• ئەم بابەتە لە سەروبەندی کۆتاییهاتنی جەنگی دووەمی جیهانییدا ئامادەکراوەء لە یەنایەری ساڵی 1946دا لە گۆڤاری (کاروباری نێودەوڵەتیی)ەوە کە لەلایەن پەیمانگای پاشایەتیی بۆ کاروباری نێودەوڵەتییەوە بڵاوکراوەتەوە. بەسوپاسەوە دەقە ئینگلیزییەکەی لەلایەن برای بەڕێز مامۆستا(سامان حوسێن)ەوە بەدەستمان گەیشت.
بڕوانە :
International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-). Vol. 22. No. 1 (jan . 1946)pp 91-103.